

«КОРЕНІЗАЦІЯ» — політика у національній сфері. Схвалена під натиском націонал-комуністів та на вимогу В. Леніна на 10-му (1921) і 12-му (1923) з'їздах РКП(б), термін «К.» утвердився після 12-го з'їзду. В різних регіонах СРСР ця політика набирала відповід. форми (українізації, татаризації тощо). Підставою для розгортання «К.» стало те, що царська Росія експлуатувала нерос. народи, внаслідок чого у спадщину від неї СРСР дістав фактичну екон. і культурну нерівність між рос. і нерос. народами. Тому партія вирішила прискорити розвиток тодіш. нерос. респ., а водночас «укорінитися» на нац. окраїнах. Політика «К.» передбачала: підготовку комуніст. кадрів із представників корін. національності, врахування нац. факторів під час формування парт.-держ. апарату, поширення освіти **рідними мовами**, сприяння розвитку нац. культур, організація мережі шкіл усіх ступ., закладів культури, газет, журналів, книговидавн. справи мовами корінних національностей тощо. Ці проблеми належало розв'язувати за офіц. держ. підтримки на місцях. КП(б)У здійснювала політику «К.» у двох напрямках, проводячи українізацію і одночасно максимально сприяючи розвитку нац. меншостей. Практично таку лінію реалізовував насамперед наркомат освіти УСРР. 27 липня 1923 РНК УСРР видала декрет «Про заходи в справі українізації шкільно-виховних і культурно-освітніх установ», яким запроваджено укр. мову в усіх типах шкіл і визначено терміни їхньої українізації. 1 серпня 1923 ВЦВК і РНК УСРР ухвалили постанову «Про заходи забезпечення рівноправності мов і про сприяння розвитку української мови».

Заплановано за 2 р. українізувати систему шкіл. освіти, держ. службовці під страхом звільнення за рік повинні були вивчити укр. мову, почалося створення системи мовних курсів. 1923 лише 797 з майже 12-ти тис. відповідал. працівників парт.-держ. апарату заявили, що знають укр. мову. За переписом насел. 1926, в УСРР мешкало понад 29 млн осіб, з них українців — понад 23 млн, росіян — 2 млн 700 тис., євреїв — понад 1,5 млн. Укр. мову визнали рідною понад 22 млн осіб, рос. — бл. 4,5 млн. У містах укр. мову назвали рідною майже 2 млн осіб, у селах — понад 20 млн. Тому в ході «К.» йшлося, насамперед, про українізацію чиновників, парт.-держ. апарату, що в основному складався з не українців або з русифіков. українців, а також насел. міст. Оголошено про боротьбу як із рос. *шовінізмом*, так і місц. *націоналізмом*, але гол. акцент зроблено на необхідності подолання великодерж. рос. шовінізму. Політика «К.» значно вплинула на розвиток нерос. народів СРСР, зокрема українського. Так, 1924 наклад усіх укр. газет склав 90 тис., 1927 — 500 тис. У нац.

складі КП(б)У українці становили: 1924 — 33 %, 1925 — 38 %, 1926 — 49 %. У школах запанувала укр. мова, культура набула рис духов. індустрії. Зародилася нац. урбаніст. культура, літ. продукція та періодика дістали значно ширшу, ніж будь-коли, аудиторію (зріс і рівень освіти цієї аудиторії). Уперше в літ.-рі з'явилася велика кількість письменників та інтелектуалів, чия діяльність позначена небувалим спалахом твор. активності. Виникло ціле розмаїття стильових напрямів, численні творчі угруповання. Незважаючи на те, що «К.», як і українізація, досить специфічне явище, її сприйняли представники укр. інтелігенції — в першу чергу прокомуністично налаштовані, але також і ті, які прагнули в рамках тодіш. державності підтримувати нац. традиції. Завдяки зусиллям таких діячів, як **М. Грушевський** (повернувся 1924 з еміграції) та ін., істор. і культурні процеси в Україні почали розглядати як такі, що розвивалися поряд з історією Росії, а не як регіон. варіанти останньої. Перехід частини комуністів на нац. позиції, витворення укр. пролетаріату, збільшення частки міського насел., активна освітня, культурна, наук. діяльність старої і молодшої укр. еліти створювали серйозну загрозу контролю Москви над УСРР. Політика «К.» від поч. її проведення викликала потуж. опір рос. шовініст. кіл, насамперед декого з парт. і держ. кер., які вважали, що вона призведе до розпаду СРСР.

Напр., **Г. Зінов'єв** заявляв, що українізація суперечить більшов. нац. політиці, допомагає петлюрівщині, а справж. шовінізму відсічі не дає. Вже на 4-й нараді ЦК РКП(б) з відповідал. працівниками нац. респ. і областей (1923) Й. Сталін виразно продемонстрував амбівалентне ставлення до лінії на «К.», оскільки вона стимулювала нац. самосвідомість великих та малих нерос. народів, їхнє прагнення до реал. суверенітету, що загрожувало унітар. держ. структурі. «К.» сприяла формуванню місц. етноеліт, які з часом повинні були посісти адм.-управлін. посади і зайняти престижні соц. ніші, що неминуче змінило б парадигму їхніх стосунків із центром не в бік відвертого протистояння, а в бік бодай формал. визнання свого статусу, вимог певної автономії і респекту з боку центр. управлін. структур ієрархії локал. влад. відносин. Спостерігався парадокс — з одного боку, тривав процес парт.-бюрократ. централізації, з ін. — зростала кількість нац.-територ. утворень, до певного періоду підвищувався їхній формал. статус. Ще більш небезпеч. для режиму було те, що для нерос. народів тодіш. СРСР «К.» на практиці означала дерусифікацію, вивільнення різнопланових можливостей представників того чи ін. народу. З ініціативи Й. Сталіна вже у серед. 1920-х рр. розпочато кампанії боротьби з «націонал-ухильництвом» і «бурж. націоналізмом», під які під-

водили не тільки будь-які спроби пошуку оптимальних форм взаємовідносин між центром і респ., а й взагалі відданість нац. культурі й традиціям. В УСРР найвідомішою стала боротьба проти «нац. ухилу» під керівництвом тодіш. лідера ЦК КП(б)У **Л. Кагановича**. Проводирем «ухилу» оголошено наркома освіти УСРР у 1924–27 **О. Шумського**, його однодумцями — літератора **М. Хвильового** й економіста **М. Волобуєва**. Поступово політика «К.» зазнала змін, зумовлених безперерв. зростанням впливу росіян у керівній партії та уряді СРСР, переходом до політики форсов. **індустріалізації** (вимагала централізації влади й обмеження прав респ.), рішенням (із стратег. та ін. мотивів) індустріалізувати насамперед Урал та Сибір, унаслідок чого Росія почала розвиватися швидше, ніж нерос. респ., посиленням націоналіст. настроїв серед нерос. народів, спричинених асиміляцією політикою радянської та форсовано-примус. колективізацією, від якої значно більше, ніж Росія, потерпали нерос. республіки. 14 грудня 1932 з'явилася постанова ЦК ВКП(б) і РНК СРСР про хлібозаготівлі, що, крім іншого, вимагала правильного проведення українізації в Україні та за її межами (в регіонах, де компактно проживали українці), а також містила категоричну вимогу боротися з петлюрів. й ін. контрреволюц. елементами. Вона означала кінець хоча і контрольов., але все-таки українізації та означувала вирішальну фазу приборкування українців самими більшовиками України, ліквідацію того «націоналіст.» потенціалу, який вже ніколи не повинен відродитися. 1933 на об'єднаному пленумі ЦК і Центр. контрол. комісії КП(б)У гол. небезпекою визнано місц. укр. націоналізм у поєднанні з імперіаліст. інтервентами. 1933–34 в усіх нерос. респ. здійснено «чистку» місц. націонал-комуністів, парт. і безпарт. інтелігенції, знищено значну частину кадрів, вихованих під час «К.». У доповіді на 17-му з'їзді ВКП(б) Й. Сталін оголосив гол. небезпекою місц. націоналізм. При цьому він виокремив УСРР з-поміж решти респ. і згадав про нац. ухил на чолі з наркомом освіти у

1927–33 **М. Скрипником**. Відтоді посилено терор проти кадрів укр. інтелігенції та ін. «націоналістів» з числа нац. меншин, які мешкали в Україні. Усе це органічно вписалося згодом у «великий терор» 1937–38.

Постановою Політбюро ЦК КП(б)У від 10 квітня 1938 «Про реорганізацію національних шкіл на Україні» утворення навч. закладів, у яких навчання здійснювали мовами нац. меншостей, кваліфіковано як насадження особл. нац. шкіл, що були вогнищами бурж.-націоналіст., антирад. впливу на дітей, а їхнє функціонування визнано недоцільним і шкідливим. Такі школи та ін. навч. заклади ліквідовували, учнів переводили в школи з укр. і рос. мовами навчання. 20 квітня 1938 ухвалено спільну постанову РНК УСРР і ЦК КП(б)У «Про обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах України» (у розвиток рішення РНК СРСР і ЦК ВКП(б) «Про обов'язкове вивчення російської мови у школах національних республік і областей»), 8 травня того ж року політбюро ЦК КП(б)У прийняло рішення «Про складання нового українського правопису». У жовтні 1938 розглянуто питання про роботу реорганізов. нац. шкіл. При цьому зазначено, що у багатьох школах не вистачає учителів, вони значно гірше за рос. та укр. школи забезпечені підручниками, не мають метод. керівництва і тому працюють незадовільно. У березні 1939 ухвалено рішення «Про ліквідацію і перетворення штучно утворених національних районів і сілрад», у квітні 1940 спец. постановою врегульов. викладання російської мови у нац. школах УСРР. Відтоді в УСРР не згадували навіть самі терміни «К.» і «українізація».

Рекомендована література

1. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? 1998;
2. «Українізація» 1920–30-х років: передумови, здобутки, уроки. 2003 (обидві – Київ).

Ю. І. Шаповал

Бібліографічний опис:

Коренізація / Ю. І. Шаповал // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-3553>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).